МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМДА ҲАР БИР БОЛАНИНГ ИНДИВИДУАЛ ХУСУСИЯТЛАРИНИ ҲИСОБГА ОЛИШ

У.М. ИНОМОВА

Аннотатция. Мактабгача таълимда ҳар бир боланинг индивидуал (шахсий) хусусиятларини ҳисобга олиш таълим-тарбия жараёнининг асосий ва мажбурий тамойилларидан биридир. Бу боланинг ривожланиш суръати, қизиқишлари, темпераменти ва эҳтиёжларига мос муҳит яратишни англатади. Мақолада мактабгача таълимда боланинг ёш ва психологик хусусиятларини, болаларнинг имкониятларига қараб табақалаштирилган таълимни болани психологик қўллаб-қувватлашни, педагогнинг касбий масъулияти ва боланинг оиласи (ота-она ва яқин қариндошлари) билан ҳамкорлик жиҳатлари ўрганилган.

Таянч сўзлар: мактабгача таълим, ривожланиш суръати, темперамент, эҳтиёж, касбий масъулият, психологик, педагог, логопед, дефектолог, диагностика, адаптация.

УЧЕТ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ КАЖДОГО РЕБЕНКА В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. Учет индивидуальных особенностей каждого ребенка в дошкольном образовании является одним из основных и обязательных принципов учебно-воспитательного процесса. Это означает создание среды, соответствующей темпам развития, интересам, темпераменту и потребностям ребенка. В статье рассматриваются возрастные и психологические особенности ребенка в дошкольном образовании, дифференцированное обучение в зависимости от возможностей детей, психологическая поддержка ребенка, профессиональная ответственность педагога и аспекты сотрудничества с семьей ребенка (родителями и близкими родственниками).

Ключевые слова: дошкольное образование, темпы развития, темперамент, потребность, профессиональная ответственность, психологический, педагог, логопед, дефектолог, диагностика, адаптация.

CONSIDERING THE INDIVIDUAL CHARACTERISTICS OF EACH CHILD IN PRESCHOOL EDUCATION

Annotation. Taking into account the individual characteristics of each child in preschool education is one of the primary and mandatory principles of the educational process. This means creating an environment that corresponds to the child's pace of development, interests, temperament, and needs. The article examines the age and psychological characteristics of the child in preschool education, differentiated education based on children's capabilities, psychological support for the child, the professional responsibility of the educator, and aspects of cooperation with the child's family (parents and close relatives).

Keywords: preschool education, developmental pace, temperament, need, professional responsibility, psychological, educator, speech therapist, defectologist, diagnosis, adaptation.

Мактабгача таълимда ҳар бир боланинг индивидуал (шахсий) хусусиятларини ҳисобга олиш таълим-тарбия жараёнининг асосий ва мажбурий тамойилларидан биридир. Бу боланинг ривожланиш суръати, қизиқишлари, темпераменти ва эҳтиёжларига мос муҳит яратишни англатади.

Индивидуал (шахсий) ёндашувнинг асосий жиҳатлари:

биринчидан, боланинг ёш ва психологик хусусиятларни ўрганиш, яъни, ҳар бир боланинг ривожланиш босқичи, фикрлаш тезлиги, диққатни жамлаш қобилияти ва ҳиссий ҳолати ҳисобга олинади;

иккинчидан, болаларнинг имкониятларига қараб табақалаштирилган таълим, яъни, машғулотлар ва ўйинлар болаларнинг имкониятларига қараб турли даражаларда ташкил этилади, бунда нафақат умумий гуруҳ, балки алоҳида боланинг салоҳияти ҳам кузатилади;

учинчидан, болани психологик қўллаб-қувватлаш, бунда мактабгача таълим ташкилотларида психолог хизматлари болаларнинг ички кечинмалари, хавотирлари ёки ҳаддан ташқари ҳаяжонланишини аниқлаш ва уларга ёрдам беришга эътибор қаратиш;

тўртинчидан, педагогнинг касбий масъулияти, яъни тарбиячи ва мутахассислар (логопед, дефектолог ва бошқалар) ўз фаолиятида бола шахсининг хусусиятларини инобатга олиб, Ўзбекистон Республикасининг Мактабгача таълим ва тарбия тўғрисидаги қонуни ҳамда тегишли касбий стандартларга амал қилиши;

бешинчидан, боланинг оиласи (ота-она ва яқин қариндошлари) билан ҳамкорлик, бунда боланинг уйдаги муҳити, оилавий шароити ва индивидуал одатларини ўрганиш орқали боғча ва оила таъсирини уйғунлаштириш. Бу ёндашув боланинг ўзига бўлган ишончини оширади, стрессни камайтиради ва ҳар бир боланинг сифатли таълим олишига кафолат беради.

Болага индивидуал (шахсий) ёндашувнинг асосий жиҳатларига тўҳталиб ўтамиз:

- мактабгача таълимда боланинг ёш ва психологик хусусиятларини ўрганиш - бу ҳар бир боланинг интеллектуал, ҳиссий ва жисмоний ривожланиш имкониятларини аниқлаш ва шунга мос равишда таълим жараёнини қуриш демакдир. Бу жараён тарбиячи ва психолог ҳамкорлигида олиб борилади.

Хусусиятларни ўрганишнинг асосий усуллари:

• ***Мунтазам кузатиш (Кузатув усули):*** Боланинг машғулотларда, тенгдошлари билан ўйинларда ва кундалик режим жараёнларида ўзини тутиши, диққати ва ҳиссиётлари педагог томонидан доимий кузатиб борилиши.

• ***Психологик ташхис (Диагностика):*** Боғча психологи томонидан боланинг мантиқий фикрлаши, хотираси, нутқи ва ижодий хаёлотини аниқловчи махсус ёшга мос тест ва содда ўйин-топшириқларни ўтказиши.

• ***Суҳбат усули:*** Бола билан оддий, эркин ва самимий мулоқот орқали унинг дунёқараши, қизиқишлари ҳамда ички хавотирлари ёки қўрқувлари аниқланади.

• ***Ижодий ишлар таҳлили:*** Боланинг чизган расмлари, ясаган буюмлари (пластилин ёки конструктордан) орқали унинг майда моторикаси ва руҳий ҳолати (ранглар танлови, шакллар ўлчами асосида) баҳоланади.

Юқоридаги ҳолатлар нима учун муҳим ҳисобланади?.

• ***Ёш инқирозларини енгиш:*** Масалан, 3 ёшли болаларда учрайдиган "Мен ўзим!" инқирози даврида болага тўғри ёндашиш ва унга мустақиллик бериш тизимини яратишга.

• ***Мослашиш, кўникиш (Адаптация) даври:*** Янги келган боланинг боғча муҳитига, бегона одамларга кўникиш даражасини билиш ва стрессни камайтиришга.

• ***Иқтидорни эрта аниқлаш:*** Боланинг мусиқа, расм чизиш, математика ёки спортга бўлган алоҳида лаёқатини эрта босқичда пайқаш ва ривожлантиришга хизмат қилади.

- мактабгача таълимда табақалаштирилган (дифференциаллашган) таълим - бу болаларни умумий қолипга солмасдан, уларнинг ривожланиш даражаси, қизиқишлари ва имкониятларидан келиб чиқиб, машғулотларни турли даражаларда ташкил этиш тизимидир. Бунда бир хил мавзу ҳамма болага уларнинг қабул қилиш тезлигига мослаб тушунтирилади ва топшириқлар берилади.

Табақалаштирилган таълимнинг амалга оширилиш турлари:

а) Топшириқлар мураккаблиги бўйича (Даражали ёндашув):

• ***Юқори даража (Иқтидорли болалар учун):*** Ижодий ва мантиқий фикрлашни талаб қиладиган, мустақил бажариладиган мураккаброқ вазифалар.

• ***Ўрта даража (Асосий гуруҳ учун):*** Ёш меъёрларига тўлиқ мос келадиган стандарт топшириқлар.

• ***Қўллаб-қувватловчи даража:*** Ривожланиши бироз секинроқ ёки мавзуни ўзлаштиришга қийналаётган болалар учун соддалаштирилган, кўргазмали воситалар кўп бўлган вазифалар.

б) Қизиқишлар бўйича (Марказларда ишлаш):

• Болалар гуруҳ хонасидаги ривожлантирувчи марказларга (тил ва нутқ, математика, санъат, қуриш-ясаш) ўз қизиқишларига кўра бўлиниб фаолият юритадилар.

в) Ёрдам ҳажми бўйича:

• Мустақил бажара оладиган болаларга эркинлик берилади, қийналаётган болаларга эса тарбиячи индивидуал равишда йўналиш кўрсатиб, кўпроқ вақт ажратади.

Табақалаштирилган таълимни ташкил этиш босқичлари. Бу босқичларда энг муҳим вазифа ва ҳаракатлар:

1. Диагностика босқичи. Болаларнинг билим даражаси, нутқи, моторикаси ва қизиқишларини кузатиш орқали аниқлаш.

2. Режалаштириш босқичи. Битта машғулот конспектида (масалан, математика ёки расм) турли даражадаги топшириқларни олдиндан белгилаш.

3. Муҳит яратиш босқичи. Хонада ҳар хил қийинликдаги дидактик ўйинлар, тарқатма материаллар ва кўргазмаларни тайёрлаб қўйиш.

4. Натижани баҳолаш босқичи. Болани бошқалар билан эмас, балки унинг кечаги натижасини бугунги ютуғи билан солиштириш.

Педагог учун асосий қоида:

Табақалаштирилган таълимда болаларни "аълочи" ёки "қолоқ" деб гуруҳларга ажратиш мумкин эмас. Болалар гуруҳи динамик бўлиши керак - бугун оддийроқ топшириқни бажарган бола, эртага мавзуни яхши тушуниб, мураккаброқ вазифага ўта олиши лозим. Бу ёндашув ҳар бир боланинг ўз суръатида ривожланишини таъминлайди.

- мактабгача таълимда болани психологик қўллаб-қувватлаш - бу боланинг руҳий хотиржамлиги, ҳиссий барқарорлиги ва атроф-муҳитга муваффақиятли мослашиши (адаптацияси) учун хавфсиз ҳамда меҳр-муҳаббатга бой муҳит яратишдир. Бу жараён боланинг ички қўрқувлари, хавотирлари ва ҳиссий инқирозларини енгишга ёрдам беради.

Психологик қўллаб-қувватлашнинг асосий йўналишлари:

• ***Боғчага мослашиш даври (Адаптация):*** Бола оиладан ажралиб, илк бор боғчага келганда кучли стрессни бошдан кечиради. Бу даврда уни тез-тез қучоқлаш, тинчлантириш ва онаси албатта қайтиб келишини тушунтириш орқали ишонч ҳисси яратилади.

• ***Ҳиссий соҳани ривожлантириш:*** Болага ўз ҳиссиётларини (қувонч, хафалик, ғазаб, қўрқув) таниш ва уларни атрофдагиларга зарар етказмаган ҳолда ифода этишни ўргатиш.

• ***Тенгдошлари билан мулоқотни шакллантириш:*** Низоли вазиятларни уруш-жанжалсиз, ўйинчоқларни талашмасдан, тинч йўл билан ҳал қилиш кўникмаларини сингдириш.

• ***Ўзига бўлган ишончни ошириш:*** Боланинг хатоларини танқид қилмасдан, унинг ҳар бир кичик ютуғи ва ҳаракатини рағбатлантириш.

Қўллаб-қувватлашда ишлатиладиган энг самарали методлар:

• ***Арт-терапия (Расм чизиш ва лой билан ишлаш):*** Бола ички қўрқувлари ва хавотирларини сўз билан айта олмаса, расм орқали ифодалайди. Пластилин ёки лой билан ишлаш эса агрессия ва ички зўриқишни камайтиради.

• ***Эртак терапияси (Сказкотерапия):*** Болага махсус тарбияловчи ва тинчлантирувчи эртаклар айтиб берилади. Қаҳрамонлар тимсолида бола ўз муаммоларига (масалан, қоронғуликдан қўрқиш ёки боғчага боришни истамаслик) ечим топади.

• ***Қум терапияси:*** Қум билан ўйинлар болани тинчлантиради, унинг салбий энергиясини олади ва майда моторикани ривожлантиради.

• ***Релаксация ва психологик дақиқалар:*** Машғулотлар орасида тинч мусиқа остида нафас олиш машқларини бажариш ёки енгил жисмоний ҳаракатлар орқали чарчоқни чиқариш.

Муваффақият формуласи: Учлик ҳамкорлиги

Психологик қўллаб-қувватлаш фақат боғча психологининг иши эмас. У кутилган натижани бериши учун учта томон бирдек ҳаракат қилиши шарт:

1. Психолог: Муаммони ташхислайди ва индивидуал/гуруҳий машғулотлар режасини тузади.

2. Тарбиячи: Кун давомида бола билан самимий мулоқотда бўлади ва гуруҳда соғлом психологик муҳитни ушлаб туради.

3. Ота-она: Боғчадаги тавсияларни уйда ҳам давом эттиради, болага вақт ажратади ва уни эшитади.

- мактабгача таълим ташкилоти педагогининг касбий масъулияти - бу боланинг ҳаёти ва соғлиғини ҳимоя қилиш, унинг ҳар томонлама (жисмоний, интеллектуал, маънавий) ривожланиши учун хавфсиз муҳит яратиш ҳамда таълим-тарбия жараёнини давлат стандартлари асосида юқори сифатли ташкил этиш мажбуриятидир.

Ўзбекистонда педагогнинг масъулияти ва мажбуриятлари ҳуқуқий жиҳатдан 2019 йил 16 декабрда қабул қилинган "Мактабгача таълим ва тарбия тўғрисида"ги ЎРҚ – 595-сон Қонун [1] ҳамда Вазирлар Маҳкамасининг 2025 йил 8 июлдаги 423-сон қарори [2] билан тасдиқланган мактабгача таълим ташкилоти педагогининг касбий стандарти билан тартибга солинади.

Педагог касбий масъулиятининг асосий йўналишлари:

• ***Бола ҳаёти ва соғлиғи учун жавобгарлик:*** Бу педагогнинг энг биринчи ва муҳим масъулиятидир. Боланинг боғчада бўлган вақти давомида унинг жисмоний хавфсизлиги, руҳий хотиржамлиги ва санитария-гигиена қоидаларига риоя қилиниши учун бевосита тарбиячи жавобгар ҳисобланади.

• ***Давлат талабларини бажариш:*** Таълим-тарбия жараёнини Ўзбекистон Республикасининг илк ва мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган Давлат талаблари ҳамда "Илк қадам" давлат дастури асосида сифатли олиб бориш.

• ***Индивидуал ва табақалаштирилган ёндашув:*** Ҳар бир боланинг қобилияти, суръати ва эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда машғулотларни ташкил этиш. Ривожланишида орқада қолиш ёки иқтидор белгилари бўлган болалар билан алоҳида ишлаш.

• ***Касбий этика ва нуфузга риоя қилиш:*** Болаларга нисбатан ҳар қандай шаклдаги жисмоний ёки руҳий зўравонлик (бақириш, камситиш, жазолаш) ишлатилишига йўл қўймаслик. Бола шахсини ва унинг қадр-қимматини ҳурмат қилиш.

• ***Ўз устида доимий ишлаш (Компетентлик):*** Замонавий педагогик технологиялар, интерфаол методлар ва рақамли воситаларни ўрганиш, мунтазам равишда малака ошириш курсларидан ўтиш.

• ***Ота-оналар билан тизимли ҳамкорлик:*** Оила билан очиқ ва конструктив мулоқотни йўлга қўйиш, болага оид педагогик-психологик тавсияларни ота-оналарга тўғри етказиш.

Педагогдан талаб этиладиган амалий ҳаракатлар:

Ҳуқуқий масъулият. Қонунчиликда белгиланган мажбуриятларни бузмаслик, бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш.

Педагогик масъулият. Машғулотларни қизиқарли, кўргазмали ва болага мос ўйин шаклида ташкил этиш.

Ахлоқий масъулият. Ўз хулқ-атвори, нутқ маданияти ва ташқи кўриниши билан болага ижобий ўрнак бўлиш.

- мактабгача таълимда оила билан ҳамкорлик - бу бола шахсини шакллантириш, унинг жисмоний ва руҳий ривожланишини таъминлашда боғча ва ота-онанинг ягона мақсад йўлида бирлашишидир. Бола мактабгача ёш даврида энг кўп таъсирни оиладан олади, шу сабабли боғчадаги таълим муҳити уйдаги муҳит билан уйғун бўлиши шарт.

Ҳамкорликнинг асосий мақсад ва вазифалари:

• ***Ягона талаблар тизимини яратиш:*** Боладан боғчада талаб қилинадиган қоидалар (масалан, кун тартиби, мустақиллик, гигиена кўникмалари) уйда ҳам ота-она томонидан қўллаб-қувватланишини таъминлаш.

• ***Педагогик маданиятни ошириш:*** Ота-оналарга бола психологияси, ёш инқирозлари ва тўғри тарбия методлари бўйича тизимли маслаҳатлар бериш.

• ***Ишонч муҳитини шакллантириш:*** Боғча ва оила ўртасидаги ҳар қандай тушунмовчиликларни очиқ, конструктив суҳбат орқали, боланинг манфаатларини устун қўйган ҳолда ҳал қилиш.

Оила билан ҳамкорликнинг замонавий шакллари:

• ***Анъанавий усуллар:***

а) ***Ота-оналар мажлислари:*** Анъанавий маърузалардан қочиб, давра суҳбати ёки тренинг шаклида ўтказиш.

б) ***Индивидуал суҳбатлар:*** Боланинг хулқ-атвори, ютуқлари ва муаммоларини фақат унинг ота-онаси билан алоҳида муҳокама қилиш.

• ***Интерфаол ва амалий усуллар:***

а) ***Очиқ эшиклар куни:*** Ота-оналарнинг боғчага келиб, машғулотлар жараёни, болаларнинг овқатланиши ва кун тартиби билан бевосита танишиши.

б) ***Маҳорат дарслари:*** Тарбиячи ва ота-оналар биргаликда болалар учун дидактик ўйинчоқлар, кўргазмали қуроллар тайёрлаши.

в) ***Қўшма тадбирлар:*** Ота-оналар иштирокидаги спорт мусобақалари, байрам тадбирлари ва саёҳатлар.

• ***Масофавий ва рақамли усуллар:***

а) ***Ижтимоий тармоқлар ва мессенжерлар (Telegram гуруҳлар):*** Кунлик машғулотлардан фото/видео ҳисоботлар, уйда бажариш учун тавсиялар ва фойдали мақолаларни улашиш.

Хулоса қилиб айтганда, мактабгача таълимда ҳар бир боланинг индивидуал (шахсий) хусусиятларини ҳисобга олиш болани ҳар томонлама ривожланишида асосий замин бўлиб хизмат қилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикасининг 16.12.2019 йилдаги “Мактабгача таълим ва тарбия тўғрисида”ги ЎРҚ-595-сон Қонуни // https://lex.uz/docs/4646908 (Мурожаат қилинган сана: 16.10.2026 йил).

2. Ўзбекистон Республикаси ВМсининг 08.07.2025 йилдаги “Мактабгача таълим ташкилоти педагогининг касбий стандартини тасдиқлаш тўғрисида”ги 423-сон

қарори // https://www.lex.uz/uz/docs/7618066 (Мурожаат қилинган сана: 16.10.2026 йил).